

door zijn leeraars. Hij wist het wel, die beverige handen, dat angstige gevoel hadden het hem gedaan; er waren fouten in zijn teekening. Anderen, die, naar 't oordeel der onderwijzers, beneden hem stonden, anderen met wat meer kalmte waren geslaagd. Hij niet. En dat maakte een oogeblik moedeloos. Tot het verstandige woord van waardeerende ouders, en de persoonlijke overtuiging te hebben gedaan wat hij kon, hem kalmeerden, en het woord van Luther; „Goed gebeden is half gestudeerd,” een diepen indruk op hem hadden gemaakt.

Zoo kwam de dag voor de reis naar Zwitserland. De jongeling zou dan mede eens flink uitrusten, om na de vakantie met goeden moed aan den arbeid te gaan. Toch vergat hij niet zijn schildersbenoedigheden mee te nemen. En, nog maar nauwelijks in het gekozen Zwitsersche dorpje aangekomen, waren er zóvele tooneelen, welke hem aangrepen, dat hij ten slotte vooreerst het wandelen er aan gaf, en, met doos en tabouret gewapend, het ontdekte plekje opzocht. Dit bood meestal niet een gezicht op bergen of in het dal. Hij waagde er zich nog niet aan, zoo iets weer te geven. Maar 't waren schilderachtige punten in het dorpje zelf.

Het oog is getroffen geworden door een vervallen huis op den hoek eener straat, een typische oude woning met inzicht in binnenplaats. Het juiste punt, waarvan het beeld moet worden opgenomen, is dra gevonden. En nu gaat hij aan den arbeid, alleen oog hebbende voor zijn onderwerp, niet hoorende de opmerkingen der weinige voorbijgangers, zelfs niet gestoord door de kinderen en hun moeder, die hem over den schouder zien. Zijn scherpzinnig gelaat toont, dat hij geheel opgaat in zijn werk. Een wondermensch is hij voor de eenvoudigen achter hem, die zien willen, wat ze reeds zagen met zoo geheel andere oogen dan hij. De kinderen worden zóo geboeid, dat ze het geroep van hun zusje om nu toch mee te gaan, onbeantwoord laten. Zelfs de welgedane burgerman zal straks, door nieuwsgierigheid gedrongen, zijn stoepje verlaten om aan de vrouw, die, argeloos het mandje achter zich houdend, haar boodschappen vergeet, te zeggen, dat het toch heusch mooi wordt!

Henri maakt ernst met zijn werk, dat niet snel afkomt. Gelukkig behoort hij tot de menschen, die niet zoo spoedig over zichzelf tevreden zijn. Het gunstig oordeel zijner ouders is voor hem geen autoriteitskritiek. Maar hij voelt zelf, dat 't goed moet zijn, nu hij zijn praktisch werk heeft getoetst aan de door hem opgedane theoretische kennis. En bovendien, hij heeft zoo kalm kunnen werken, en zoo overgegeven bij de gedachte aan vroegere teleurstelling; en met zooveel moed, omdat er in hem is ontwaakt het vertrouwen op zijn hemelschen Vader, die in en met Christus alle andere dingen schenkt. De tegenwoordig heeft hem bidden geleerd en zal hem dus eenmaal doen danken. En, als hij ooit een schilder zal worden, dan zal het zijn bij de gratie Gods.

Ga zoo voort, flinke jongeling. De kunst is een gave Gods. Geef ze Hem terug in de ontwikkeling uwer talenten. En ga dan straks weer naar uw vaderland. Wie weet, krijgt uw proefstuk de gehoopte waardeering, en — we wenschen het u toe — *gij* een herexamen, en; maar, vriend vergeet nimmer Jakobus' woord: „Indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begeere, die een iegelijk mildelijk geeft, en niet verwijt; en zij zal hem gegeven worden.”

En nu de schilderdoos ingepakt. Vader en Moeder hebben reeds een boodschap gestuurd. Het rijtuig staat reeds ingespannen voor een flinken rit het gebergte in . . .

L. K.

Mevrouw A. L. G. Bosboom-Toussaint.

I.

Anna Louise Geertruida Toussaint

Mogen ook al, in de republiek der letteren, heden ten dage andere namen worden genoemd dan de hare; mag ze ook al gerekend worden tot een „vervlogen tijdperk,” waarvan weinig goeds wordt gezegd; mogen op haar letterkundigen arbeid gegronde aanmerkingen te maken zijn, ja mogen er grove fouten in worden ontdekt tegen de wetten, die thans in deze republiek gelden, — tóch is „*Truitje Toussaint*,” zooals de intimen haar bij heur leven noemden; „*mevrouw Bosboom*,” zooals de doceerende schoolmeester haar heet; geen „dóóde doode,” maar een „levende schrijfster” te midden haars volks.

Nóg worden haar werken gelezen.

Ze dóén het nog op de boekenmarkt.

De figuren, die zij schiep: de Delftsche wonderdokter; Otte-lijne en Aernoud; majoor Frans, — 't zijn nóg goede bekenden bij ons lezend publiek.

En de historische personen, die zij, een ieder in hun eigen karakter, in eigen omgeving naar voren brengt in haar geschiedkundige romans, ze hebben mee aan háár een vermaardheid en bekendheid te danken, tot ver buiten de kringen der weinige historie-minnaars, die in 't midden eener natie haar geschiedenis de moeite eener opzettelijke studie waard achten. In dit jaar valt haar eeuwfeest.

Den 16^{en} Sept. 1812 zag zij te Alkmaar het levenslicht.

't Is goed, dat ook ons lezend, Christelijk publiek harer gedenke.

Want jegens haar nagedachtenis hebben we een schuld af te doen! Tijdens haar leven heeft mevr. *Bosboom* in onze Christelijke kringen slechts zelden de waardeering gevonden, waarop zij ongetwijfeld recht had.

Zeker — daar waren oorzaken.

Zestig en zeventig jaar geleden waren de kringen der belijders heel wat kleiner dan nú, door Gods genade, het geval is.

Bij de „kleine luiden” dier dagen vond zij gansch geen gehoor.

Immers — zij schreef „romans.”

Die waren dáár contrabande.

Romanschrijfster en tooneelsteller stonden in die kringen gelijk. Van een Christelijken, geschiedkundigen roman had men er geen begrip. Dat was een vierkante cirkel; dat was bevroren vuur; dat was brandend ijs; dat was ál wat onmogelijk genoemd kon worden op de aarde.

Men las wel in die kringen.

Maar men las er preeken, en bekeeringsgeschiedenissen, en stichtelijke stukken, — 't ware te wenschen, dat er tegenwoordig wat meer smaak voor deze was!

Doch men las ze eenzijdig.

Men had voor „Christelijke kunst” oog noch oor. Nóch voor de kerk-intérieurs van *Bosboom*, nóch voor de romans zijner vrouw. Haar werken drongen in de kringen der oud-afgescheidenen en gezelschaps-menschen niet dóór; werden reeds teruggewezen, eer ze nog in hun gezichtskring gekomen waren.

Andere kringen waren er óók.

Die van het réveil, dat vooral onder de gegoede burgerij en de hogere standen invloed uitoefende.

De kringen van *Groen*, *Da Costa*, *Elout*, *Wormser*, e. a.

Dáár werd mevr. *Bosboom* wel gekend en óók wel gewaardeerd. Toch niet geheel van harte.

Onbewust speelde daar zeker verschil van beginsel en opvatting onder.

De mannen van het réveil, die we daareven noemden, voelden zich als een kleinen kring te midden der groote, van God vervreemde massa. Zij zagen de mannen van kunst en kennis,

van gezag en wetenschap, telkens tegenover zich, en moesten op alle terrein den strijd met hen aanbinden. Of ze wilden of niet: op 't woelige slagveld, waar de vijanden stonden, duizend tegen één, móesten ze zich terugtrekken in hun eigen, klein fort, waarboven de kruisvlag wapperde, die ze te nauwernood uit de handen van zóóveel belagers bevrijden konden.

Mevr. *Bosboom* niet alzoo.

Zij was niet bij hen in 't fort.

Zij stond onder de groote massa. Zónder beginselverzeking, voorzeker! Maar zich naïevelijk inbeeldend, dat die gansche massa nog onder de kruisvlag stond. Zij haatte alle afzondering. Móést er gedeeldheid zijn, dan hoogstens de aloude scheiding: Roomsche en Protestantsche.

Maar verder dan ook niet.

Al wat Protestantsch héétte, behoorde voor haar tot één groep. Wel zàg ze, hoe onder den Protestantschen naam groote ketterijen bedektelijk werden ingevoerd; wel vóelde ze, hoe zoogenaamde Protestantschen den grond onder 't Christelijk geloof weggroeven en de fundamenteele waarheden vallen lieten, die Rome nog staande hield, — maar ze verkleinde daarvan de beteekenis.

Dat was... droeve uitzondering.

Dat ging toch feitelijk buiten het leven der Christen-natie om.

Zij bleef bij de „massa.”

Maar de „Christelijke vrienden” begrepen haar dan ook soms niet.

Ze konden er niet bij, hoe zij, een Christinne immers, met mannen als *Potgieter* en *Busken Huët* en *Van Lennep* als vrienden kon omgaan, met meer dan kunstvriendschap: met persoonlijke toegenegenheid.

Ze vonden het onbegrijpelijk, dat zij in liberale dagbladen, die de beginselen van '48, de beginselen der Revolutie verbreidden, feuilletons schreef, waarin het Christelijk geloof wel niet verdween, maar dan toch schuil ging.

Alles liep dus zoo te zamen.

En mevr. *Bosboom* ontving uit Christelijke kringen niet de waardeering, waarop zij, nevens de critiek, dan toch recht had gehad.

Gelukkig wèrd ze al wel gewaardeerd!

Dáár waren *Groen* en *Da Costa* en de hunnen de mannen niet naar, in dien tijd, toen de echte belijders van den Christus met een lantaarn gezocht moesten worden, om zich niet van harte te verblijden over het kloek getuigenis, dat mevr. *Bosboom* gaf inzake het Christelijk geloof en de persoonlijke gemeenschap met den Heiland.

Ondanks honderd twisten en verdeeldheden, waren die mannen van 't réveil *ruim*.

Als *Groen* een reis deed en hij vond een onaanzienlijk „afgescheiden” kerkken, waar 'n ongeletterd man het zuivere Evangelie bracht, terwijl in de vaderlandsche kerk ter plaatse slechts van deugd en plicht gehandeld werd, dan zette hij zich tusschen de één-steens-muren en roemde in zijn brieven den zegen, dien God er hem schonk.

Zoo waardeerde hij ook mevr. *Bosboom* als Christen-romanière.

In den zomer van 't jaar '46 — „juffrouw *Toussaint*,” zooals ze toen nog heette, was dus 34 jaar oud — kwam zij voor 't eerst met *Groen* in persoonlijke aanraking, door een bezoek, dat zij hem bracht op oud-Wassenaar.

Da Costa verblijdde er zich over.

En *Groen* schreef naar aanleiding daarvan: „Niemand heeft, meer dan *Da Costa*, de nauwgezetheid van historische studie en de juistheid der karakterteekening gewaardeerd in dit en menig ander geschrift onzer begaafde landgenooten, die de uitnemendheid der *volks-historie* aan de verlevendiging van het Evangelische *volks-geloof* dienstbaar gemaakt heeft.”

In 't jaar 1857 komen *Groen* en *Da Costa* nogmaals, vol waardeering, in hun correspondentie op den arbeid der schrijfster terug.

Doch daarna niet meer.

Met de mannen van 't réveil bleef de vriendschap bestaan.

Als ze in 1851 met den schilder *Johannes Bosboom* in 't hu-

welijk treedt, is het *Da Costa*, die, de liefde tusschen echtgenooten bezongen hebbende, vervolgt:

„Toch blijft er nog één plaats voor hooger gloed en goed: de plaats, die Hij-alleen kan heiligen en vervullen, Die wijn uit water schiep te Cana, uit Zijn bloed het *niet* vergankelijk heil op Golgotha. Zij zullen van *deze* zaligheid, bij 's levens hoogst genot, bij 's levens bangsten strijd, al roemende getuigen, die hongerend naar vrede en dorstende naar God, voor Christus' ééngen naam des harten knieën buigen!”

In dien éénigen Naam heeft *Geertruida Toussaint* geloofd, en van Hém heeft ze in haar werken gesproken.

Reden te over voor ons Christenvolk, om zich met haar en haar werken, op haar eeuwfeest, bezig te houden.

P. Br.

HULPTALEN.

Volapük, Esperanto en Ido.

Wat hier volgt is een vertaling van den bekenden tekst Joh. 3 : 16 in de drie hulptalen:

Volapük. Pastor F. M. Schleyer, *) Constanz, 1885.

Asòd God eilöfòm voli, dàs egivòm Soni Calpemetöl okà, dät velikàn, kredöl len omi, no deulòm, sod alla Comös lifi tenüpick!

Esperanto. Dr. L. L. Zamenhof, Warschau, 1888.

Tiel Dĥo amis la mondon, ke li donis Sian solnaskitan Filon, por ke omnoj ciuj kredantaj pri Li ne peren, sed havu la vivon eternan.

Linguo Internaciona di la Dĥlegitaro, Parijs 1908.

Ido of verbeterd Esperanto.

Nam Dĥo amis la mondo tante, ka il donis sua unik-genitata filio, por ke omni it qui kredas ad il, ne perdesar, ma havez eterna vivo.

*) Deze stierf eenige weken geleden. Het Volapük, dat eerst veel opgang maakte, is door de andere, veel eenvoudiger hulptalen verdrongen.

A. J. H.

V A R I A.

Droomen.

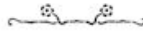
„Stond maar een hooge ladder op den haan
Van onzen toren,
Ik kon dan wel tot aan de wolken gaan;” —
Zoo liet ik vaak als kind mij hooren,
„Ja, mooglijk raakte ik' wel den hemel aan.”

Verdwenen zijn de kinderdroomen,
Toch — uit een droom heb ik vernomen:
Daar staat een ladder opgericht,
't Is die in Jakobs nachtgezicht,
Die van den hemel reikt tot de aard,
En die van de aard voert hemelwaart.

A. J. H.

Mevrouw A. L. G. Bosboom-Toussaint.

II.

't Was midden in den Franschen tijd.

En in 't hartje van den winter... zeker niet de meest gunstige tijd om te trouwen! Evenwel, — men kan niet altijd zoo men wil. Velen overkomt het, dat ze gaarne zouden willen trouwen, maar niet kunnen, omdat de zaak en woning nog ontbreekt, waardoor 't hun mogelijk wordt een eigen huishouding op te zetten.

Hier was het omgekeerd.

Op de Mient, te Alkmaar, was sinds een halve eeuw een apotheek gevestigd, waar twee oude vrijers samen een broodje in hadden verdiend. Nu, stokoud geworden, trokken ze zich uit hun zaak terug, en hadden woning en affaire tegen den 1en Januari 1811 verkocht. Was 't dus noodzakelijk, dat de jongelui uit Haarlem, die er hun intrek nemen zouden, de zaak direct konden voortzetten.

Vandaar het huwelijk, op 30 Dec. 1810, tusschen Hendrik Toussaint en Cornelia Magdalena Rocquette, uit welk huwelijk, den 16en September 1812, Louise Geertruida geboren werd. Van afkomst was zij dus 'n Française.

Zoowel de Toussaints, als de Rocquettes, waren Hugenootsche familiën, die een eeuw geleden om des geloofs wille uit Frankrijk waren gevlucht.

Hendrik Toussaint was reeds Hollander geworden, méér dan zijn echtgenoot.

De Toussaints hadden zich in Friesland gevestigd en er reeds geheel de taal, de zeden, de kleedij der nieuwe landgenooten aangenomen. De apotheek Toussaint was iemand van streng-geloovige opvattingen, die groot behagen vond in de geschriften van Bilderdijk en niet rustte, voor ze in het leesgezelschap, waarbij hij behoorde, waren opgenomen.

Zijn echtgenoot was allerminst in-godsdienstig, maar de Fransche luchthartigheid en oppervlakkigheid werkten bij haar nog zeer sterk na. Zij voelde zich in dit koude waterland nog niet thuis en had nog altijd zeker heimwee naar Frankrijk, al verfoeide zij ook uit den grond haars harten Napoleon, den overweldiger.

Het Fransch was nóg haar moedertaal en ze betreurde het, dat er in Alkmaar geen Waalsche kerk bestond, zoodat zij den dienst in het Nederlandsch volgen moest, in welke taal zij, naar ze later eens aan haar dochter verklaarde, haar gedachten niet behoorlijk bepalen kon, om tot God te bidden.

De ideale huisvrouw was zij niet.

En evenmin de ideale moeder!

Toen in 1820 bij den Alkmaarschen apotheker een zóón geboren werd, was deze in korten tijd in zóó volstrekten zin de bedorven Benjamin der moeder geworden, dat de vader, ziende hoe „Truitje” veronachtzaamd werd, het raadzaam oordeelde, haar verdere opvoeding toe te vertrouwen aan zijn moeder, de weduwe Toussaint-Talma, te Harlingen, die vroeger in goeden doen was geweest, maar wier vermogen door de ongunst der tijden zóó was ingekrompen, dat zij en haar oudste dochters zien moesten, er met hard werken nog wat bij te verdienen.

Dáár bleef Truitje tien jaren lang.

Dáár heeft zij liefelijk haar opvoeding en haar opleiding ontvangen.

Af en toe bezocht ze 't ouderlijk huis.

Maar tusschen moeder en dochter boterde 't niet; de karakters liepen te zeer uiteen; al werd gelukkig de „natuurlijke liefde” nimmer gebluscht. Er was geen geestesgemeenschap. Haar vader had ze zielslief en met hem bestudeerde ze in haar vacantes Hollands groote dichters.

In 1830 kwam ze in 't ouderlijk huis terug, doch niet met het doel er te blijven.

't Was namelijk in April '33, dat ze te Haarlem het examen voor onderwijzeres aflegde, haar acte kreeg en nu niet anders meende, dan door het geven van onderwijs in haar onderhoud te zullen voorzien. Er werd eens uitgekeken; zij kon met haar talenten wel een betere plaats krijgen dan in een gewone lagere school; na weinige maanden werd zij opgenomen in het huis en het huisgezin van de familie De Bruyn Kops te Hoorn, om er op te treden als gouvernante van de kinderen. Zoo had zij dan voorloopig, misschien voorgoed, haar levensdoel bereikt... méénde ze.

Maar Gods wegen gaan soms dwars door de onze heen!

Hij brengt ons soms op gansch andere plaatsen, dan waarheen wij op weg waren, en 't wil óók wel gebeuren, dat Zijn weg wat moeilijk valt...

Geertruida Toussaint bleek geen onderwijzeres.

Vertellen, ja, dát kon ze!

Dàn zaten de woeligste meisjes, de lastigste bakvischjes stil, als in een kerk.

Maar overigens was het tobben.

Later zag ze zelf wel in, waaróm.

„Mijn kleine gestalte, mijn teerheid van vormen, mijn zwakke stem, mijn zenuwachtigheid en schuchterheid... dat alles had ik tegen mij.”

't Voornaamste vergeet ze nog: zelfkennis blijft moeilijk te verkrijgen!

Ze miste geheel kalmte en zelfbedwang, was te beweeglijk en prikkelbaar van aard, om kinderen te „temmen” door de rustige zelfbeheersching van wie zich wéét de meerdere te zijn. In 't begin van '35 was ze in 't ouderlijk huis terug. Dáár had men 't ook niet ruim, en om haar ouders wat te ontlasten, trachtte Geertruida wat te verdienen met vertalen... aldus den slechtst betaalden letterkundigen arbeid kiezend, die onder de zon geschiedt.

Doch ook dát ging niet.

De uitgevers dorsten 't met de vertalingen eener onbekende, zonder letterkundige voorspraak niet aan. Nieuwe teleurstelling voor de Alkmaarsche poortersdochter...

Toen was het, dat één dezer uitgevers, die bij 't terugzenden van het afgekeurde handschrift toch wel gevonden had, dat de vertaalster „stijl” bezat, haar den raad gaf, eens iets „eigens” saam te stellen.

Aarzelend werd die raad opgevolgd.

In den winter van '36 op '37 werd de eerste novelle „Almagro” geschreven. In den huiselijken kring werd ze gelezen en hoogelijk geroemd.

Toen ging ze naar een onzer uitgevers...

Dagen van spanning voor de jeugdige schrijfster; dagen van uitzien naar een beslissing... maar ook, welk een vreugde, toen de eersteling was aangenomen en ze weldra de proeven voor zich kreeg en haar oogen zich overtuigen konden, dat wel waarlijk, wat zij geschreven had, daar gedrukt vóór haar lag!

„Almagro” vond een goede pers.

De redactie van „De Gids,” het tijdschrift, dat toen vrijwel de alleenheerschappij had, stelde zich met de schrijfster in relatie, en — al werden haar ook in dézen weg de teleurstellingen niet gespaard — de weg was toch van nu af gebaad.

Met een paar jaren was zij bekend.

Dat bleek wel duidelijk, toen zij in den winter van '38 op '39 te Amsterdam bij familie vertoefde en ze van alle zijden gehuldigd, gezocht en gevierd werd.

De uitgevers liepen nu háár na en de letterkundigen zochten haar vriendschap.

Van deze jaren af tot haar dood in '86 heeft ze zonder ophouden gewerkt.

Uit Het Huis Lauernesse: Otteijne bij den stervenden Aernoud Bakelse.

Uit Het Huis Lauernesse: Paul van Mansvelt zingt voor Otteijne.

Had ze eenig nieuw werk onder handen, dan ging ze daarin ook geheel op. Dan week ze haast niet van haar kamer, waar de kleine, tengere „juffer” zat te midden van folianten, modernere boeken, tijdschriften, prenten en kaarten, en al wat haar van dienst kon zijn bij de bewerking harer stof.

Jarenlang, al haar ongehuwde leven door, had ze de groote bovenkamer in haars vaders huis tot haar beschikking. Daar studeerde, ordende, werkte zij, tot het af was.

De studie nam den meesten tijd weg.

Lag eenmaal het materiaal klaar, dan bouwde ze haar romans en novellen vlug op.

Onbegrijpelijk snel vloog dan de pen over 't papier en vormde er die eigenaardige, krabbelvormige „Toussaintiaantjes” van letterteekens, die menigmaal de wanhoop der zettters werden.

Dan ging 't soms maanden zóó door.

De eenige ontspanning, die ze zich dan gunde, was een Zondagsche wandeling naar Heiloo, waar toen de bekende predikant *Hasebroek* stond („Jonathan” van „Waarheid en Droomen”), de vriend van *Beets*, en waar ze met de letterkundige vrienden van 't réveil kennis maakte. Soms ook met andere, als *Potgieter* en *Hofdijk*.

Later, véél later, met *Bosboom* getrouwd, zette ze datzelfde leven voort in de woning op den Zuidwal, later op den Zuidbinnensingel, kluzend haar moeizamen arbeid voortzettend: de kleine vrouw, die zoo onbegrijpelijk „groote” werken voortbracht.

„Neerlands eerste romanière.”

Zóó werd ze bij haar leven genoemd.

En ze had recht op dien naam.

Dát reeds maakt haar belangwekkend.

Maar bij en boven dit alles was en bleef zij: een oprechte, ootmoedige Christin, die *niet* zocht aardischen roem, maar die steeds beoogde de eere van den oppersten Kunstenaar, van Wien zij haar pen, als leengoed uit Zijn hand, wist ontvangen te hebben.

Wie het leven en de werken van mevrouw *Bosboom-Toussaint* bestudeert, merkt al spoedig, hoe moeilijk het is, haar „in te deelen.”

Er is, ook in de laatste weken, van haar gezegd, dat zij „Gereformeerd” is geweest.

Wanneer men de woorden neemt in hun historische beteekenis en niet in den zin, waarin de menschen ze gelieven te nemen, dan kan men dit niet in ernst volhouden.

In historischen zin is „Gereformeerd,” wie instemt met de belijdenisschriften der verschillende landen, waar de Gereformeerden gekomen zijn tot eigen kerkelijke organisatie. En nu blijkt *dít* wel klaar uit de werken onzer schrijfster, dat ze éke formuleering van de waarheden der Schrift, om ze te maken tot grondslag van het kerkelijk samenleven, áfkeurde als een aanranding van de persoonlijke vrijheid eens Christenmenschen.

Onnoodig te zeggen, hoe de „Gereformeerden” van alle eeuwen tegen deze opvatting in verzet gekomen zijn. Maar duidelijk blijkt dan ook, dat men haar niet „Gereformeerd” noemen kan naar de historische beteekenis van dit woord.

Trouwens, — zij *wilde niet* ingedeeld zijn. Tot geen der staatkundige of kerkelijke partijen, zooals zij zich in die dagen openbaarden, wilde zij gerekend worden.

In dit opzicht was zij in 't minst niet ééns geestes met *Groen van Prinsterer*, al zag zij ook met eerbiedige hoogachting tot dezen Christen-staatsman op, en al achtte zij het een eer, door hem en mevrouw als vriendinne in hun huis te worden ontvangen.

Groens schijnbare paradox: „Juist om onpartijdig te zijn, moet men partij kiezen,” was haar een wonderspreuk. Toch werd zij zonder het te weten in eigen persoon een bewijs voor de waarheid dezer uitspraak.

Onpartijdig oordeelen kon zij niet.

Zij begreep noch *Groens* strijd, noch zijn persoon... hoewel we er dadelijk bijvoegen, dat de Christen en de Christinne elkander in het gelóóf verstonden, en nu, mogen we vertrouwen, op grond van belijdenis en leven, te zamen juichen voor den Troon des Lams.

Dat zij *Groen* niet begreep, bleek wel uit wat er gebeurde met haar „*Delftsche wonderdokter*,” een harer meest bekende en liefelijkste werken.

„Naar eigen getuigenis stond haar bij het schrijven van dezen roman” — zoo getuigt dr. *Dyserinck* — „de persoon van mr. *Groen van Prinsterer* voor den geest, op wien het „den armen rijk — hem zelve arm” van toepassing was, en vereenzelvigde zij hem met haar held *Jacob Jansz. Graswinckel*.”

Wie nu *iets* van *Groens* leven en strijden weet en ook maar één keer den „*Wonderdokter*” las, slaat de handen van verbazing ineen om de naïveteit van de schrijfster, die onbegrijpelijk eenzijdig slechts den éénen karaktertrek ziet, dien deze

beiden gemeen hebben en er geen oog voor heeft, hoe zij tweeën gansch uiteenlopende persoonlijkheden zijn.

Stel u b.v. den „*Wonderdokter*” voor, tegen een *Thorbecke* de politieke wapenrusting aangespend, of ook de Haagsche Synode vragend de handhaving der Belijdenisschriften!

't Behoeft niet te verwonderen, dat mevrouw *Bosboom*, ook waar het beiderzijds niet werd gezocht, ja werd betreurd, door de jaren steeds meer kwam te staan buiten den kring van *Groen* en de zijnen, — ook al bleef de persoonlijke vriendschap met sommigen bestaan.

Dat bleek wel 't allerduidelijkst op haar 70en verjaardag, toen zij in de residentie werd gevierd en geëerd als onze grootste romanschrijfster, Vorstinne in het rijk der letteren. Toen zag zij ook zélve, hoe zij gekomen was in gezelschap, waarin ze zich vreemd voelde en waaraan ze niet gebonden was door banden des geloofs.

Intusschen heeft haar partij-loosheid haar, 't zij met schroom gezegd, géén goed gedaan.

't Is opmerkelijk, dat juist de werken uit haar laatste periode 't minst „positief” van inhoud zijn, al blijft de Christelijke geloofs- en zedeleer steeds het fundament, waarop zij voortbouwt.

Niemand maakt zich geheel van zijn omgeving los, allermint de vrouw, wier gemoedsleven zoo fijn besnaard en rijk ontwikkeld is.

't Was dan ook *niet* toevallig, dat prof. *Van Oosterzee* in 1877 haar rondweg zijn teleurstelling deed kennen over de „volkomen absentie van het religieus element,” zooals hij zich uitdrukte, in haar roman „*Langs een omweg*.”

Doch „desniettemin en evenwel nochtans...”

Dat ééne moet vastgehouden worden: *Mevrouw Bosboom-Toussaint* heeft zich nooit, tegen wien ook, haar Christelijk geloof geschaamd, en nooit heeft ze willen zitten in het gestoelte van hen, die den Christus der Schriften, háár Heiland en Zaligmaker, verloochenden!

't Bleek op treffende wijze, toen zij zich in 1862 keerde tegen *Busken Huet* en in hem tegen de gansche moderne theologie, die de lichamelijke verrijzenis des Heeren loochende.

't Was nóch een letterkundig, nóch een theologisch geschrift, haar „*Terugkeer van Golgotha*,” maar 't was een kreet der ziel uit het midden der gemeente, die zich door het opkomend modernisme het brood zag ontnemen, dat ze noodig had voor haar geestelijk leven, en 't vóelde, hoe haar steenen daarvoor werden in de plaats geschoven.

't Was een stem — als ze 't zelf kenschetste — om te verwittigen allen, wien het aanging, dat de gemeente deze nieuwigheden niet wilde; dat zij haar bedroefden en ergerden, in plaats van haar te stichten en te troosten; dat zij niet van negatiën kon leven en niet met een dooden Christus gediend was, die de Levensvorst was en wien de dood niet houden kon; dat zij behoefte heeft aan dien Christus, die waarheid sprak, toen Hij van zichzelf profeteerde, dat Hij den tempel van Zijn lichaam, door Zijn vijanden afgebroken, na drie dagen weer zou oprichten.

Aan dien levenden Christus heeft de schrijfster zich vastgeklemd, haar leven lang.

Den God en Vader van onzen Heere Jezus heeft zij altijd gediend en geëerd.

Als zij het „*Huis Lauernesse*” voltooid heeft, heet het:

„Moge *Lauernesse* mijn toekomstige lezers *mêr* geven, dan ik er in heb kunnen leggen, want zij de gave zwak, de Gever is groot, Hem de eer; met den Psalmist zal ik dan mogen zeggen: Ik zal niet sterven, maar leven en ik zal de werken des Heeren vertellen.”

Een anderen keer komt ze er kinderlijk-geloovig voor uit: „Ik heb des Heeren zegen over mijn arbeid afgebeden, met vast geloof, dat Hij dien niet zal terughouden.”

En tegen 't eind van haar leven getuigt zij in kinderlijk geloof:

„Ik heb het talent mij zelve niet gegeven en ik kan het mijzelve niet behouden; 't is mij niet op de Nederlandsche Bank verzekerd, en ik zie op tot Hem, die de macht heeft steeds mijn jeugd te vernieuwen en mij staande te houden tot ik het hoofd nederleg, in afwachting van die Eeuwige jeugd, waaraan ik geloof, en die heerlijker zal zijn, dan al het voorbijgaande.”

En verder heet het dan:

„O, de menschen wéten niet, wat een rijkdom het geloof is ook voor den geest, eenige bron van licht en kracht. Zonder God in de wereld, in *deze* wereld, die alleen dragelijk is als men de hope heeft op een andere, dat is mij ondenkbaar.”

Hier zegt elk kind Gods „Amen” op!

En kent de vrouwe, die 't neerschreef, ondanks veel, dat hem hindert en verbaast, als „zuster in den Heere.”

P. Br.